

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ВОЛИНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ЛЕСІ УКРАЇНКИ**

Кафедра соціальної роботи та педагогіки вищої школи

ОСАДЧА АЛІНА ОЛЕКСАНДРІВНА

**СОЦІАЛЬНА ПІДТРИМКА УКРАЇНСЬКИХ ДІТЕЙ-БІЖЕНЦІВ У
РЕСПУБЛІЦІ ПОЛЬЩА**

Спеціальність: 231 «Соціальна робота»

Освітньо-професійна програма «Соціальна робота. Соціальна педагогіка»

Робота на здобуття освітнього ступеня «Бакалавр»

Науковий керівник:

ПЕТРОВИЧ ВАЛЕРІЙ СТЕПАНОВИЧ,

кандидат педагогічних наук, доцент

РЕКОМЕНДОВАНО ДО ЗАХИСТУ

Протокол № 21

засідання кафедри соціальної роботи

та педагогіки вищої школи від 16 травня 2024 р.

Завідувач кафедри

_____ проф. Чернета С.Ю.

ЛУЦЬК – 2024

АНОТАЦІЯ

Осадча А.О. Соціальна підтримка українських дітей-біженців у республіці Польща: Робота на здобуття освітнього ступеня «Бакалавр»: 231 / Волинський національний університет імені Лесі Українки. Луцьк, 2024.

Права дитини є однією з основних загальнолюдських цінностей, оскільки дитинство – це унікальний та найважливіший період у розвитку особистості. Сучасні умови життя в Україні, зокрема активні бойові дії, порушують безпеку дітей і змушують родини приймати важкі рішення щодо еміграції. Проблеми, з якими стикаються біженці, особливо діти, включають посттравматичний синдром, адаптацію до нових умов життя, втрату соціальних зв'язків, роботи та житла. Недостатня дослідженість питань соціальної підтримки дітей-біженців робить тему дослідження надзвичайно актуальною.

Метою дослідження є вивчення основних напрямів соціальної підтримки українських дітей-біженців у Республіці Польща, спрямованих на покращення їхньої якості життя, та обґрунтування шляхів її вдосконалення.

У роботі досліджено поняття «діти-біженці» у сучасних джерелах та охарактеризовано особливості й основні положення соціальної підтримки цієї категорії. Проаналізовано актуальні проблеми дітей-біженців, специфіку та основні види, форми і методи соціальної підтримки українських дітей-біженців у зарубіжних країнах, зокрема у Польщі. Запропоновано шляхи вдосконалення соціальної підтримки дітей-біженців, що перебувають у Республіці Польща.

Ключові слова: діти-біженці, соціальна підтримка, адаптація, українські біженці, Республіка Польща, психологічна підтримка

ЗМІСТ

ВСТУП	4
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ СОЦІАЛЬНОЇ ПІДТРИМКИ ДІТЕЙ-БІЖЕНЦІВ	7
1.1 Поняття діти-біженці як об'єкт соціальної роботи	7
1.2 Особливості та основні положення соціальної підтримки дітей-біженців ...	14
Висновки до першого розділу	24
РОЗДІЛ 2. ОРГАНІЗАЦІЙНО-МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ ЗДІЙСНЕННЯ СОЦІАЛЬНОЇ ПІДТРИМКИ УКРАЇНСЬКИХ ДІТЕЙ-БІЖЕНЦІВ В РЕСПУБЛІЦІ ПОЛЬЩА	25
2.1 Актуальні проблеми та сутність соціальної підтримки українських дітей-біженців в країнах Європейського Союзу	25
2.2 Шляхи та способи вдосконалення соціальної підтримки українських дітей-біженців в Республіці Польща	29
Висновки до другого розділу	32
ВИСНОВКИ	34
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	37
ДОДАТКИ	43

ВСТУП

Права дитини є однією з основних загальнолюдських цінностей. Це, перш за все, зумовлено тим, що дитинство – це унікальний та найважливіший період в розвитку особистості людини. Майбутнє будь-якого суспільства, та й загалом усього людства, у величезній мірі залежить від повноцінного і гармонійного розвитку молодого покоління, дотримання і забезпечення прав дитини на життя, освіту, медичне обслуговування, які є необхідною умовою всебічного гармонійного розвитку особистості.

Сучасні умови життя українського суспільства диктують незвичайні умови для дитинства, де майже відсутня така необхідна безпека, яка слугує базою для реалізації потенціалу кожної особистості.

Щоденні тривоги та активні бойові дії порушують не лише почуття безпеки, а й несуть пряму загрозу для життя. Такі обставини змушують українські родини приймати одне з найтяжчих рішень – емігрувати.

Актуальність нашого бакалаврського дослідження зумовлена тим, що наразі українське суспільство зіткнулося з нагальними проблемами людей, які вимушено покинули свої домівки через загрозу смерті або неможливість проживати на рідній землі через втрату житла і майна. У біженців, окрім соціально-побутових труднощів, є і проблеми психологічного характеру. В першу чергу – це посттравматичний синдром у біженців та їх дітей.

Також психологічні проблеми пов'язані з адаптацією до нового місця перебування, втратою колишніх соціальних зв'язків, роботи, місця навчання, і житла. Державні органи влади реєструють біженців, постійно створюють бази даних тих, хто потребує допомоги. Тим більш, ще не вироблений чіткий і ефективний механізм соціальної роботи з особами, що були вимушені виїхати із зон бойових дій в іншу країну.

Дослідженням поняття біженців як соціального явища, займалося багато вітчизняних та зарубіжних вчених, зокрема Л. Гончар, Т. Куниця, В. Надрага, О. Пікало, Г. Христова, В. Шахрай та ін). Вивченням особливостей

життєдіяльності дітей-біженців та здійснення заходів, спрямованих на проведення соціальної підтримки займалися такі вітчизняні вчені як Т. Алексєєнко, О. Безпалова, Д. Бібік, І. Ковчина, М. Менджул та ін., а також такі зарубіжні дослідники як Я. Андрле, М. Германова, П. Поутваара, К. Рауф, Б. Реда та ін.

В своїх напрацюваннях вони окреслюють основні поняття та особливості характеристики категорії біженців та охарактеризовують перелік проблем, з якими стикається ця категорія населення.

Недостатня дослідженість проблеми соціальної підтримки біженців, зокрема дітей-біженців, зумовило вибір нами теми дослідження «Соціальна підтримка українських дітей-біженців у Республіці Польща».

Мета дослідження – вивчення основних напрямів соціальної підтримки, спрямованих на покращення якості життя дітей-біженців, що перебувають за кордоном та обґрунтування деяких шляхів її вдосконалення.

Об'єкт дослідження: соціальна підтримка біженців за кордоном.

Предмет дослідження: зміст, форми та способи соціальної підтримки дітей-біженців та шляхи її вдосконалення.

В ході виконання роботи, нами було визначено наступний перелік завдань:

- окреслити й визначити поняття «діти-біженці» в сучасних джерелах;
- охарактеризувати особливості та основні положення соціальної підтримки дітей-біженців.
- дослідити актуальні проблеми, проаналізувати специфіку та основні види, форми і методи соціальної підтримки українських дітей-біженців в зарубіжних країнах;
- визначити шляхи вдосконалення соціальної підтримки дітей-біженців, що перебувають в Республіці Польща.

Відповідно до обраної теми, нами було використано такі **методи дослідження** як: теоретичний аналіз, синтез, узагальнення та порівняння, покликані допомогти визначити і окреслити основні категорії поняття,

дослідження і обґрунтування практичного досвіду надання соціальної підтримки дітям-біженцям. А також емпіричний метод, а саме: анкетування, задля виявлення реального стану проблем та в подальшому визначення необхідних методів та шляхів їх подолання.

Практичне значення дослідження полягає в подальшому використанні матеріалів бакалаврської роботи в ході фахової підготовки здобувачів освіти спеціальностей «Соціальна робота» та «Соціальне забезпечення». Запропоновані рекомендації соціальної підтримки дітей-біженців можуть бути використаними як інструмент в роботі вітчизняних та зарубіжних соціальних працівників щодо фахової допомоги цій категорії клієнтів.

Структура роботи. Робота складається із вступу, двох розділів, висновків, списку використаних джерел та додатків. Основний зміст викладено на 35 сторінках. Список використаних джерел нараховує 49 джерел. Додаткову інформацію розміщено у п'яти додатках.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ СОЦІАЛЬНОЇ ПІДТРИМКИ ДІТЕЙ-БІЖЕНЦІВ

1.1. Поняття «діти-біженці» як об'єкт соціальної роботи.

Дефініція «переміщена особа» почав широко застосовуватися за часів Другої світової війни, в ході якої близько 10 млн. осіб було залучено до примусової праці або ж вислано з країн звичного місця проживання за расовими, релігійними чи політичними ознаками. Сутність цього поняття значно розширилась в останні десятиліття. Категорію «переміщених осіб» також часто прирівнюють до категорії вимушених мігрантів, використовуючи про цьому поняття «біженець» [6, с. 7].

Термін «біженець» широко використовується як синонім до поняття «переміщена особа». Проте, слід зазначити, що згідно з Конвенцією про статус біженців, до якої у 2002 р. приєдналася Україна, воно має дещо інше тлумачення, яке полягає у залишенні кордонів рідної країни з певною метою та вимушене перебування в іншій країні [14].

В такому разі, відповідно до законодавчого регламенту країни, особі присвоюється статус біженця.

Дослідниця І. Козинець у своїх наукових працях дає визначення поняттям «біженець» та «дитина-біженець», які перегукуються із поясненнями цих термінів у нормативно-правових актах України [12, с. 214]. Так, у Законі України «Про біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту» вказано, що «біженець» – особа, яка внаслідок обґрунтованих побоювань стати жертвою переслідувань за ознаками раси, віросповідання, національності, громадянства, належності до певної соціальної групи або політичних переконань перебуває за межами країни своєї громадянської належності та не може користуватися захистом цієї країни або не бажає користуватися цим захистом внаслідок таких побоювань, або, не маючи громадянства і перебуваючи за межами країни свого попереднього постійного проживання, не може чи не бажає повернутися до неї внаслідок зазначених

побоювань» [28]. Таке ж трактування терміну «дитина-біженець» подається у Законі України «Про охорону дитинства» [29].

Таким чином, дитина-біженець (в сучасних умовах) – це дитина, яка опинилась за кордонами своєї країни в результаті військових дій збройної агресії країни-терориста.

Охарактеризуємо основні права дітей-біженців, які проголошені в міжнародних правових актах.

Конвенція ООН про права дитини та Конституція України проголошують, що діти рівні у своїх правах незалежно від походження, а також народжені вони в шлюбі чи поза ним. У цих нормативно-правових актах визначені такі права дітей-біженців: право на пересування, вільний вибір місця проживання, вільне залишення території України, крім обмежень, встановлених законом; охорону здоров'я, медичну допомогу та медичне страхування; відпочинок; освіту; свободу світогляду і віросповідання; володіння, користування і розпорядження своєю власністю, результатами своєї інтелектуальної, творчої діяльності; інші передбачені законодавством права [13], [15].

Більш конкретніше зупинимось на правах українських дітей-біженців у Республіці Польща.

На початку війни українські біженці з дітьми масово виїжджали в сусідні країни. Найбільше українців прибуло до Польщі, яка прийняла понад 1,6 мільйона біженців. Республіка Польща вже мала значну українську діаспору, що сприяло інтеграції новоприбулих. У цей час Польща швидко ухвалювала закони для підтримки українських біженців, зокрема дітей. Ці закони визначають кілька ключових прав для дітей-біженців з України [48]:

1. Право на освіту. Діти з України отримали право на навчання в польських школах на рівних умовах з польськими учнями. Вони мають доступ до додаткових уроків польської мови та іншої підтримки для інтеграції в освітню систему Польщі. Також передбачено адаптації для складання іспитів, таких як екзамен Matura.

2. Право на медичне обслуговування. Українські діти-біженці мають доступ до польської системи охорони здоров'я, включаючи вакцинації та інші необхідні медичні послуги. Це забезпечується через отримання номера PESEL, який дає доступ до державних послуг.

3. Соціальна підтримка та допомога. Польща забезпечує українських біженців матеріальною допомогою, житлом та соціальними послугами. Для сімей з дітьми передбачені спеціальні програми допомоги, які включають фінансову підтримку та соціальні послуги, спрямовані на полегшення адаптації в нових умовах.

4. Право на тимчасовий захист. Дітям-біженцям з України надається тимчасовий захист, що дозволяє їм легально перебувати в Польщі протягом визначеного часу. Закон також дозволяє подальшу легалізацію перебування через отримання тимчасової посвідки на проживання на три роки.

Ці заходи сприяли швидкій інтеграції українських дітей в польське суспільство та забезпеченню реалізації їхніх базових прав і потреб під час перебування в країні.

Окреслимо також проблеми дітей-біженців, з якими стикаються вони та їх батьки, перебуваючи за межами України. Серед них:

- оформлення документів на дитину;
- допомога від держави біженцям з дітьми;
- оформлення документів при влаштуванні дитини у дитячий садок чи заклад освіти, організація надання освітніх послуг дітям-біженцям;
- продовження навчання дитини-біженця за кордонами України;
- оформлення державної соціальної допомоги малозабезпеченим сім'ям з дітьми;
- навчання дітей-біженців у школах-інтернатах санаторного типу в залежності від захворювання;
- отримання біженцями середньої чи вищої освіти;
- отримання біженцями соціальної допомоги, різного виду соціальних виплат [4, с.65].

Також окремим аспектом варто розкрити специфіку адаптації до нового місця перебування, а саме звідки і куди переїхали родини з дітьми. На нашу думку, адаптація міських жителів до умов сільської місцевості проходитиме значно важче, аніж до звичного для них соціуму.

На думку О. Котляр біженців умовно можна поділити на дві групи за місцем проживання:

- ті, хто проживають у центрах спільного проживання (заклади соціального спрямування, гуртожитки), розділяють спільний побут та не мають особистого простору;

- ті, які знайшли притулок у близьких, родичів, можливо орендують житло або безкоштовно проживають в окремих будинках [16, с. 47].

Кожен день для родин-біженців це новий виклик, оскільки їм необхідно забезпечити свою родину всім необхідним та сприяти розвитку своєї дитини. Діти, як і дорослі родичі, в цей час зіштовхуються з проблемами адаптації до нових побутових умов та нестачі матеріальних засобів. При цьому слід враховувати, що серед батьків чи опікунів дітей-біженців, як правило батьківську функцію виконує одна особа, зазвичай, це мама чи бабуся [5, с. 20].

Зміни умов, пережитий стрес – все це призводить до порушення емоційно-психологічного стану дітей. Погоджуємося із твердженням вченої З. Кісарчук, що такі стани спричиняють нестабільність і втрату контролю над ситуацією, над власним життям. Розглянемо декілька із них:

- втрата автономності (дитина не відчуває що вона є господарем свого становища і живе власне життя, відчуття неконтрольованості подій є розірваним з реальними подіями в реальному часі);

- втрата суб'єктивності (дитина не відчуває відповідальності за прийняття рішень, натомість пускає все на самоплив);

- порушення ідентичності (в умовах нового соціуму, де мало носіїв української культури і все є незрозумілим, дитина-біженець може втратити відчуття себе, як представника певної культури та відчути власні межі особистості невизначеними або розмитими);

- розгубленість (нездатність виконувати дії, доручення, вести будь-яку діяльність, скеровану кимось або власними думками);
- побоювання відторгнення (страх стати або бути ідентифікованим як ворог); відчуття незахищеності (нові умови, відсутність звичних місць, оточення сприяє відчуттю незахищеності, все нове лякає);
- стан жертви;
- злість та пошук «зовнішнього ворога» (хтось повинен заплатити за те, що зі мною сталось);
- відсутність можливостей прогнозувати майбутнє (небажання або страх ставити цілі, мріяти або прораховувати наслідки дій);
- сором, занижена самооцінка, почуття провини, відчуття неповноцінності;
- функціональні симптоми, психосоматичні розлади, зловживання психоактивними речовинами (ПАВ);
- реакції на тяжкий стрес і порушення процесу адаптації, посттравматичний стресовий розлад (ПТСР) [31, с. 36].

Виникнення таких станів ще раз підкреслює вразливість дітей-біженців та вказує на актуальність соціального супроводу для них.

Поведінкові особливості дітей-біженців, які пережили травматичний досвід, є досить важким питанням, оскільки когнітивна сфера є обумовленою багатьма факторами і чинниками та постійно знаходиться під впливом нових.

Значна частина дітей евакуйовані або виїхали з одним із батьків. Або, якщо це учні шкіл-інтернатів, вони покидають країну в супроводі вихователів або представників адміністрації установи. Через розрив у стосунках з близьким дорослим, у дитини можливі негативні зміни поведінки. Після втрати дитиною об'єкта прив'язаності (сім'ї як базової сфери формування прив'язаності, або одного із членів родини) у неї виникає порушення цього зв'язку [46]. Українська дослідниця Т. Алексеєнко пропонує виокремити такі види прив'язаності:

– негативна (невротична) прив'язаність – дитина постійно потребує уваги від дорослих, можливо навіть і негативної, провокуючи покарання, спеціально дратуючи дорослих;

– амбівалентна прив'язаність – стан, коли дитина постійно демонструє певне подвійне ставлення до близького дорослого: то горнеться до нього, то грубіянить, то уникає; компроміси у стосунках з батьками відсутні, а сама дитина страждає від своїх же дій;

– уникаюча прив'язаність – стан, коли дитина замкнена та не допускає довірливих стосунків із іншими дорослими й дітьми. Основний мотив такої поведінки – «не можна нікому довіряти»;

– дезорганізована прив'язаність – стан, де дитина навчилася взаємодіяти з іншими, порушуючи усі правила і кордони людських стосунків, при цьому домінуючи. Такий тип прив'язаності характерний для дітей, котрі зазнавали жорстокого поводження [36, с. 33].

Травматичні події можуть провокувати у дітей різні поведінкові реакції, почуття незахищеності, можуть виникнути проблеми з навчанням, певні психосоматичні порушення такі, як логоневроз (заїкання), енурез, бронхіальна астма, тощо.

Вітчизняні вчені О. Рогач, М. Савчин та М. Менджул виокремили особливості поведінкових проявів дітей-біженців, з урахуванням віку:

– Діти дошкільного віку (до 6 років) часто мають розпливчасті й соматичні реакції на травматичні події. Вони можуть помилково вважати себе винними у подіях, що відбуваються. Це може призвести до так званого «помилкового магічного мислення» і формування відповідного почуття власної провини. Діти дошкільного віку часто проявляють свої емоційні реакції на певну травму у вигляді проблем зі сном, їх можуть тривожити нічні кошмари. Також у них можуть виникати хвилювання, які проявляються у «претензіях до дорослих» (дитина боїться залишатися одна в кімнаті, постійно вимагає уваги, боїться засинати тощо).

- Діти 7-11 років починають більше боятися, соромитися та можуть проявляти підвищену тривожність. Може виникнути регресивна поведінка (повернення до минулих стадій розвитку), що включає енурез, смоктання пальця, дитячий лепет, бажання тримати поряд річ або іграшку. Також може спостерігатися втрата апетиту, скарги на болі в животі, головні болі, та навіть запаморочення. Невиключені проблеми з навчанням, такі як нездатність зосередитися, відмова взагалі відвідувати школу, агресивна поведінка в навчальному закладі.

- Підлітки від 12 років зазвичай намагаються тримати почуття в собі, що може призвести до депресивних станів. Вони намагаються менше часу проводити з сім'єю, але більше часу – з іншими людьми, намагаючись бути активними і таким чином управляти своїми страхами. Вони легко піддаються маніпуляціям інших дорослих або дітей [9, с. 33].

В будь-якому разі, планувати роботу з дітьми-біженцями варто, залучаючи до неї батьків, оскільки вони і є відповідальними за організацію «безпечного» середовища та можуть слугувати необхідними інформаційними і нематеріальними ресурсами для відновлення нормального стану дитини. Тому особливої уваги заслуговують діти, що мають статус біженця, оскільки в силу своїх вікових особливостей є соціально незахищеною верствою населення [21, с. 321].

Основною проблемою функціонування системи захисту дітей-біженців в Україні, на думку А. Пікало, є те, що реалізація відповідного законодавства на сучасному етапі розвитку обмежується лише легалізацією і документуванням шукачів притулку та біженців [32, с.73].

Безумовно, це відповідає їхній головним потребам – знайти притулок від переслідувань, безпечне для життя місце проживання. Але надання правового статусу дітей-біженців є тільки першим кроком та повинно супроводжуватися систематичними і послідовними заходами щодо інтеграції біженців в нове соціальне середовище, щодо їхнього подальшого облаштування.

Особливо це стосується дітей, оскільки вони є соціально незахищеними та потребують відповідних умов для повноцінного розвитку та становлення особистості.

1.2. Особливості та основні положення соціальної підтримки дітей-біженців

Соціальна підтримка біженців – це комплекс заходів, методів та методик, покликаних сприяти покращенню якості життя в умовах, які є новими для людини [34, с.74].

Забезпечення дотримання норм та реалізації можливостей дітей-біженців, безпосередньо регулюють їх батьки або опікуни чи особи, які тимчасово здійснюють цю функцію (вихователі, тощо).

Досить часто діти-біженці та їх батьки не готові самостійно звернутись за допомогою, порівнюючи свій наявний травматичний досвід з реальним станом і невілюють потребами реального часу. Тому при виборі форм роботи з біженцями дослідниця З. Кісарчук пропонує опиратись на такі з них як: індивідуальна робота, сімейне консультування, тренінги з розвитку життєвих навичок, групи взаємодопомоги та взаємопідтримки, психокорекційні групи, залучення до програм допомоги родин-біженців, які успішно впоралися з ситуацією.

Індивідуальна робота являє собою індивідуальне консультування, бесіди відповідно до запиту; кризове консультування та консультування для пропрацювання травматичного досвіду; терапевтичні зустрічі. Здійснюється відповідно до запиту дитини чи батьків (опікунів) та за рекомендаціями вчителя.

Сімейне консультування – вид допомоги направлений на опрацювання травматичного досвіду зі всією родиною та відповідну постановку цілей на майбутнє. Такий вид допомоги передбачає консультування батьків з питань профілактики дитячої психологічної травми та відповідно створення для дитини підтримуючого опорного середовища.

Тренінги з розвитку життєвих навичок можуть проводитись на абсолютно різні тематики для подальшої адаптації дитини. Вони можуть бути представлені окремо або об'єднані загальною програмою, з урахуванням певних потреб.

Групи взаємодопомоги і взаємопідтримки створюються за ініціативи та участі активних родин-біженців. Метою групи є розвиток корисних навичок і залучення активних помічників на місцях. Такі групи можуть бути тематичним, де учасники можуть поділитися власним досвідом, та групи психологічної підтримки.

У психокорекційні групи потрапляють найбільш вразливі особи з різними психологічними проблемами на початковому етапі. Такі методи направлені на усвідомлення травми, зменшення стресових розладів, корекцію психосоматичних розладів та розвиток навичок подолання стресу. У групових робочих сесіях застосовується весь спектр психотерапевтичних методів – релаксаційні методи, гештальт-терапія, психодрама, когнітивна терапія, тощо. Групу обов'язково веде соціальний працівник або психолог.

Залучення до програм допомоги родин-біженців, які успішно впоралися з ситуацією. Це можуть бути програми наставництва, тобто допомоги на засадах «рівний-рівному», проведення занять для дітей-біженців, а також розробки інформаційних та довідкових матеріалів, залучення можливої гуманітарної допомоги тощо [31, с. 35-36].

У соціальній роботі з дітьми-біженцями та їх родинами вчені виділяють два основних напрями:

1) практична соціальна робота – робота з конкретною особистістю або групою людей, що потребують соціальної допомоги.

2) організаційна робота – організація процесу роботи соціальної підтримки, розробка конкретних програм діяльності, тощо [2, с. 11].

Зупинимось більш детально на розкритті особливостей здійснення практичної соціальної роботи з біженцями, яка здійснюється за такими основними аспектами: соціальний, соціально-педагогічний, соціально-психологічний, соціально-правовий, соціально-інформаційний, медико-

соціальний, соціально-економічний, фінансовий, матеріальний та соціально-трудоий.

Виходячи з аналізу вітчизняних джерел, українські дослідники дають характеристику кожному із зазначених аспектів. Зокрема, соціальний аспект включає в себе соціальну реабілітацію, соціальні консультації, соціальну діагностику, організацію культурно-дозвілєвої роботи, сприяння тимчасового або постійного місця проживання для біженців [2, с. 11].

Соціально-інформаційний аспект – робота здійснюється у взаємодії із засобами масової інформації (інформування переселенців про діяльність соціальних служб в країні, де вони перебувають; громадськості щодо проблем міграції).

Соціально-психологічний аспект – робота здійснюється безпосередньо в контактї з органами освіти та закладами охорони здоров'я (консультування, допомога у соціальній адаптації, допомога з подоланням синдрому посттравматичного стресу, допомога у подолання мовно-культурного бар'єру, який виникає у біженців, що перебувають в іншій країні. Сприяння моніторингу стану дітей-біженців та адаптації до нових умов) [5, с. 112].

Соціально-педагогічний аспект – робота здійснюється в контактї з органами освіти, охорони здоров'я та правопорядку (консультації з питань виховання дітей, а також контроль за дотримання права на отримання освіти дітьми-біженцями, профілактика девіантної поведінки. Сприяння налагодження взаємодії дітей-біженців з іншими дітьми, адаптація в новому середовищі).

Соціально-правовий аспект – робота здійснюється в контактї з судовими та правоохоронними органами (захист прав біженців, інформування про їх права і обов'язки на території нової країни та в умовах взаємодії з рідною країною).

Медико-соціальний аспект – робота проводиться у взаємодії з органами охорони здоров'я (консультування, контроль за дотриманням норм соціальної гігієни, допомога в придбанні соціально-страхових полісів; надання ліків,

інформування законодавчих можливостей отримати медико-соціальну допомогу в країні перебування) [2, с. 12].

Фінансовий аспект – надання стартової допомоги (інформування про можливість отримання фінансової виплати та можливої одноразової чи багаторазової допомоги як від держави, де перебуває біженець, так і від міжнародних організацій тощо).

Соціально-економічний аспект – консультування з питань постійного працевлаштування, сприяння підвищенню доходів, поліпшенню умов життя.

Матеріальний аспект – робота здійснюється в контактi з громадськими організаціями (надання продуктової, речової та натуральної допомоги).

Соціально-трудоий аспект – робота здійснюється в контактi зі службами зайнятості (сприяння в отриманні роботи; відкриття власної справи; профорієнтація) [25].

Водночас хочемо висловити думку, що реалії російсько-української війни та масовий характер виїзду наших громадян за кордон унеможлиблює надання такої підтримки в повному обсязі.

Українські вчені Т. Карабін та І. Найда до організаційної роботи з дітьми-біженцями та їх родинами (розробка конкретних програм, технологій діяльності і т. п.) відносять:

- зв'язок з міжнародними організаціями, організація взаємодії між різними установами та відомствами, що вирішують проблеми біженців;
- розробка оптимальної структури та нормативів діяльності стаціонарних та нестаціонарних установ соціальної допомоги мігрантам відповідно до умов та запитів конкретних осіб;
- організація різних форм установ соціального захисту біженців;
- підготовка та підвищення кваліфікації фахівців, що надають соціальну підтримку;
- проведення систематичних маркетингових і соціологічних досліджень проблеми;

– розробка правових основ соціального, медичного, санітарного та педагогічного контролю життєдіяльності біженців [2, с.18; 10, с.26; 24, с. 98].

Головним завданням соціальної підтримки є зведення до мінімуму тих негативних тенденцій та наслідків, які в собі несе еміграція. Сприяння швидкій адаптації та соціалізації в новому тимчасовому суспільстві та збереження культури етнічної ідентичності українського народу за кордоном [20, с.162].

Соціальна підтримка окреслюється найбільш важливими саме соціально-психологічними технологіями. Такими є технології соціальної адаптації та соціальної реабілітації.

Застосування технологій соціальної адаптації в соціальній роботі визначається її основними завданнями та актуальністю соціальної проблеми.

Дослідник В. Буткевич стверджує, що одним із завдань соціальної роботи є соціальна підтримка дітей, які отримали соціальний статус біженця. Залежно від специфіки контингенту населення, охопленого соціальною роботою, змінюється і зміст процесу соціальної адаптації, її форми та методи [3, с. 197].

Соціальна підтримка – процес пристосування особистості або соціальної групи (в даному випадку родини з дитиною) до нового середовища життєдіяльності, шляхом активного її засвоєння та накопичення нового досвіду взаємодії з новим навколишнім середовищем, соціумом.

Окремо варто виділити умови стану і становище дитини у зв'язку з новою соціальною ситуацією, які служать своєрідними критеріями класифікації основних напрямків соціальної підтримки. До їх числа вчені відносять наступні: соціальна підтримка та адаптація до дорослого життя дітей-сиріт - випускників дитячих будинків; підтримка учасників військових конфліктів; підтримка осіб, які зазнали насильства; підтримка осіб, які пережили військові дії; підтримка та адаптація дітей до нових умов проживання з обов'язковим врахуванням їх вікових, психічних та фізичних можливостей чи обмежень [38, с. 33].

Соціальна підтримка розглядається науковцями як комплекс заходів, спрямованих на відновлення здатності дитини до життєдіяльності в

соціальному середовищі, що змінилось. Здійснення соціальної реабілітації, безпосередньо значною мірою залежить від дотримання таких *основних принципів*:

- етапність (дотримання чітких регламентованих дій відповідно до тих, що є актуальними на кожному етапі вирішення питання);
- диференційованість (врахування вікових особливостей дитини-біженця, її медико-біологічного стану, психологічних особливостей та побутово-матеріальних можливостей її опікунів чи батьків);
- комплексність (забезпечення різнобічної підтримки дитини, яке включає взаємодію з її батьками (опікунами), найближчим оточенням (школа чи дошкільний заклад, різними правовими, медичними та іншими закладами забезпечення нормального функціонування і розвитку дитини-біженця);
- послідовність (логічно обумовлений комплекс дій);
- безперервність (контроль за систематичним та постійним проведенням заходів підтримки);
- доступність і переважну безкоштовність для найбільш нужденних (осіб з інвалідністю, сиріт) [41, с. 84].

У рамках соціально-реабілітаційної діяльності, на думку вченої Ж. Лук'яненко слід виділяти такі рівні: соціально-психологічний, медико-соціальний, професійно-трудоий, соціально-рольовий, соціально-побутовий, соціально-правовий. Адаптація може слугувати одним із засобів реабілітації. Реабілітаційні методи в свою чергу використовуються в ході адаптації [17, с. 28].

Особливої уваги потребує соціально-психологічна підтримка та реабілітація дітей, які постраждали у військових конфліктах. Ці та інші психотравмуючі обставини можуть викликати посттравматичний стресовий розлад, що в результаті вимушеної еміграції дитини доповнюється так званим "культурним шоком" [17, с. 32].

До основних заходів державної підтримки дітей-біженців І. Григоренко та Н. Савельєва відносять:

- організацію медичної допомоги та в разі необхідності лікування, відпочинку та оздоровлення дітей;
- дотримання комплексу заходів з підтримки санітарно-епідеміологічного благополуччя в місцях розселення дітей-біженців;
- проведення соціально-психологічної реабілітації дітей-біженців, особливо на стадії їх прийому і розміщення на новому місці проживання;
- надання адресної допомоги сім'ям біженців з неповнолітніми дітьми та багатолітнім сім'ям [6, с. 46].

Таким чином, найбільш вагомими технологіями соціальної роботи із захисту прав дітей у кризовій ситуації є технології соціальної підтримки, що реалізуються в реабілітації та адаптації. Тому актуальним залишається питання постійного моніторингу проблем дітей-біженців та пошуку шляхів їх вирішення.

На початку війни в Україні Республіка Польща оперативно запровадила різноманітні програми та залучила фонди для підтримки українських біженців, особливо дітей. Спробуємо назвати та коротко охарактеризувати деякі ключові ініціативи та організації, які надають соціальну допомогу:

1. ЮНІСЕФ у Польщі. Організація активно працює над забезпеченням освіти, охорони здоров'я та психологічної підтримки для дітей-біженців. Вони створили "Blue Dot" центри підтримки, де надаються послуги психологічної підтримки, інформація про охорону здоров'я, освіту та житло. ЮНІСЕФ також працює з місцевими партнерами для проведення вакцинації та забезпечення доступу до медичних послуг.

2. Plan International. Організація співпрацює з польськими школами для інтеграції українських дітей в освітню систему. Вони допомагають дітям швидко повернутися до навчання, забезпечуючи необхідні ресурси та підтримку для адаптації в новому середовищі.

3. Європейський інвестиційний банк (ЄІБ). У рамках пакету солідарності з Україною, ЄІБ надає фінансову підтримку для місцевих органів влади в Польщі, що допомагає інтегрувати українських біженців у місцеві громади. Це

включає інвестиції в інфраструктуру та підтримку доступу до освіти, охорони здоров'я та соціальних послуг.

Ці програми та ініціативи є частиною широкої підтримки, яку Польща надає українським біженцям, забезпечуючи їх необхідними ресурсами для адаптації та інтеграції в новому середовищі.

Актуальною для нашого дослідження є цілісна модель інтеграції дітей-біженців в освітній процес, яка базується на інтегративному досвіді всіх необхідних компонентів задля правильного і гармонійного розвитку дітей-біженців (рис. 1.1).

Рис. 1.1 Цілісна модель інтеграції дітей-біженців в освітній процес [26, с. 10]

Така модель, запропонована такими дослідниками як О. Локшина, А. Джурило, О. Максименко та О. Шпарик, окрім навчальних, охоплює ще й соціальні та емоційні потреби українських дітей-біженців. Для забезпечення ефективності реалізації моделі ці вчені запропонували наступні напрями діяльності:

– зарахування – передбачає усунення адміністративних, фінансових та інших бар'єрів доступу до освіти; створення відповідних тимчасових приймальних класів; оцінювання компетентностей;

– підготовка закладів освіти та педагогічного персоналу до інтеграції дітей-біженців з України;

– підготовка систем освіти до інтеграції українських вчителів і вихователів дошкільної освіти: розбудова мереж та професійних спільнот для поширення ефективних практик (зокрема, eTwinning та School Education Gateway), розробка онлайн навчальних та методичних матеріалів для підтримки професійного розвитку освітян українською мовою засобами існуючих платформ у державах-членах ЄС (Всеукраїнська школа онлайн);

– цільові заходи, що сприяють включенню дітей-біженців до освіти: індивідуальна підтримка навчання; психосоціальна підтримка; обов'язковий соціальний та психологічний моніторинг стану адаптації;

– довгострокові заходи щодо сприяння інклюзивній освіті, запобігання дискримінації та сегрегації;

– заходи, що стосуються освіти та догляду дітей раннього та дошкільного віку, наприклад, ігрові центри, соціальні та медичні служби, ігрові кімнати, тощо [26, с. 10-11].

Польща швидко адаптувала свою освітню систему, аби задовольнити потреби українських учнів. Польські школи почали організовувати додаткові уроки польської мови для тих, хто її не знає достатньо добре. Також було створено підготовчі відділення, де навчання адаптували до здібностей та потреб учнів. Крім того, до роботи в школах залучали україномовних асистентів вчителів для додаткової підтримки [46].

У Польщі були відкриті українські освітні хаби, які допомагають учням підтримувати навчання відповідно до української системи освіти, а також пропонують курси з мов, інформаційних технологій та професійної орієнтації. Також надається психологічну підтримку тим, хто постраждав від війни [44].

Результати досліджень, проведених UNICEF серед українських учнів у Польщі, свідчать про їхні освітні досягнення та виклики, з якими вони стикаються. Наприклад, за результатами дослідження PISA-2022, українські учні виявили певні прогалини в знаннях, особливо в читанні, математиці та природничих науках. Це пов'язано з перериванням навчання через війну та необхідністю адаптації до нових умов [45].

Таким чином, польська освітня система швидко адаптувалася до потреб українських учнів, запроваджуючи різноманітні програми підтримки та інтеграції, що допомагають їм не тільки продовжувати навчання, але й успішно інтегруватися у нове середовище.

Висновки до першого розділу

Проаналізувавши зміст поняття «діти-біженці», можемо зробити висновок, що це діти, які вимушено залишили своє місце проживання і загалом кордони своєї країни та вимушені адаптуватись до нових умов життя в іншій країні через умови збройної агресії країни-терориста.

Проблеми, з якими стикаються діти-біженці, мають певний алгоритм вирішення, що реалізується в процесі соціальної підтримки, що являє собою комплекс заходів, методів та методик, покликаних сприяти покращенню якості життя в умовах, які є новими для дитини.

При виборі форм роботи з біженцями доцільно опиратись на наступні: індивідуальна робота, сімейне консультування, тренінги з розвитку життєвих навичок, групи взаємодопомоги і взаємопідтримки, психокорекційні групи, залучення до програм допомоги родин-біженців.

У соціальній роботі з дітьми-біженцями та їх родинами виділяють два основні напрямки: практична соціальна робота та організаційна робота. А головним завданням соціальної підтримки дітей-біженців є зведення до мінімуму тих негативних тенденцій та наслідків, які в собі несе еміграція.

Соціальна підтримка розглядається як комплекс заходів, що побудовані на основі таких принципів: етапність, диференційованість, комплексність, послідовність, безперервність у проведенні реабілітаційних заходів, доступність і переважну безкоштовність для найбільш нужденних.

Особливої уваги потребує соціально-психологічна підтримка та реабілітація дітей, які постраждали у військових конфліктах. Тому актуальним залишається питання постійного моніторингу проблем дітей-біженців та пошуку шляхів вирішення.

РОЗДІЛ 2. ОРГАНІЗАЦІЙНО-МЕТОДИЧНІ ЗСАДИ ЗДІЙСНЕННЯ СОЦІАЛЬНОЇ ПІДТРИМКИ УКРАЇНСЬКИХ ДІТЕЙ-БІЖЕНЦІВ В РЕСПУБЛІЦІ ПОЛЬЩА

2.1. Актуальні проблеми та сутність соціальної підтримки українських дітей-біженців в країнах Європейського Союзу

Однією зі складових нашого дослідження було проведення анкетного опитування дітей підліткового віку (11-13 років). Це діти-біженці, які навчаються в 5-6 класах в школі Материнка ім. Д. Павличка. Вибірка складає 22 особи.

Оскільки вивчення української мови громадянами України разом з українцями – громадянами Польщі є ускладненим або неможливим, українські громадські організації створюють свої осередки для вивчення української мови та культури як окремих позашкільних занять. Один з цих осередків є Український навчальний заклад «Школа "Материнка" ім. Дмитра Павличка у Варшаві» Школа "Материнка" – це загальноосвітній навчально-виховний заклад у Варшаві, що забезпечує здобуття загальної освіти, виховання всебічно розвиненої особистості та формування ключових компетентностей учнів.

Школа була створена рішенням Ради громадської організації "Український освітній центр" (Fundacja "Ukraińskie Centrum Edukacji") в вересні 2017 року.

Спочатку це були заняття вихідного дня для дітвори в Centrum Wielokulturowe у Варшаві, але згодом була створена повноцінна щоденна школа з групою продовженого дня.

Анонімні опитування були проведені нами протягом березня-квітня 2023 року з використанням розробленої авторської анкети «Актуальні проблеми дітей-біженців в Республіці Польща», котра включає в себе 14 запитань із варіантами відповідей, що спрямовані на виявлення актуальних проблем дітей-біженців. (див. додаток А).

Серед опитаних, 6 осіб жіночої статі – 11 років, 3 особи чоловічої 11 років; 2 особи жіночої статі 12 років та 2 чоловічої; 3 особи жіночої статі 13 років та 6 осіб чоловічої.

Розподіл відповідей респондентів на питання «*Чи задоволені ви умовами в яких проживаєте?*» показав наступні результати: 90 % респондентів відмічають, що задоволені умовами, в яких проживають, 10 % – вважають, що умови не є задовільними.

Розподіл відповідей на питання «*Чи маєте ви друзів серед однолітків?*» дає наступні результати: «так» – 14 % респондентів (з них 5 % – дівчат і 9 % – хлопців), «ні» – 30 % (з них 21% дівчата, 9% - хлопці); «маю, але коло друзів дуже обмежене» - 56 % (з них 26 % – дівчат і 30 % – хлопців).

Під час відповіді на запитання «*Чи подобається вам навчатись в місцевій школі?*» 9 % (з них 2 % – дівчат і 7% – хлопців) респондентів зазначили «так»; 61 % респондентів зазначили «ні» (з них 29 % – дівчат і 32 % – хлопців), 30 % – «ні, бо мене не розуміють та (або) ображають» (з них 17 % – дівчат і 13 % – хлопців),

Розподіл відповідей на питання «*Вам подобається вивчати польську мову?*» відбувався наступним чином: 16% зазначили, що так, подобається (8% з них дівчата, стільки ж хлопці) 41% опитаних вказали, що так, але поки це все ще складно (з них 26 % – дівчат і 15 % – хлопців); 33 % зазначили, що «вивчають, бо потрібно» (з них 21 % – дівчат і 12% – хлопців); 10% опитаних вказали, що їм не подобається вивчати польську мову (з них 3 % – дівчат і 7% – хлопців).

Розподіл відповідей на питання «*Окрім школи, ви відвідуєте якісь заклади позашкільної освіти?*» дав наступні результати: 44 % – «так» (з них 30 % – дівчат і 14 % – хлопців), 49 % – «ні» (з них 20 % – дівчат і 29 % – хлопців), 5 % – ні, але хотілося б (з них 2 % – дівчат і 3 % – хлопців), 2 % – ні, не маю бажання (з них 0 % – дівчат, 2 % – хлопців) (див. додаток Б).

Розподіл відповідей на питання «*Чи спілкуєтесь ви з іншими дітьми-біженцями чи (або) родинами?*» дав наступні результати: 5 % – «так, у мене є

українські друзі» (із них 2 % – дівчат, 3 % – хлопців); 12 % – «так, ми маємо родину (родини), з якими спілкуємось систематично» (із них 2 % – дівчат і 10 % – хлопців); 35 % – «ні» (із них 7 % – дівчат і 28 % – хлопців); 48% – «ні, але хотілося б» (із них 35 % – дівчат і 13 % – хлопців).

Розподіл відповідей респондентів на питання «*Чи траплялись з вами випадки насильства або конфліктні ситуації?*» дав наступні результати: 22 % – «так» (з них 13 % – дівчат і 9 % – хлопців), 68 % – «ні» (з них 25 % – дівчат і 43 % – хлопців); 10 % респондентів відповіли «зі мною особисто ні, але я був (-ла) свідком такої ситуації» (з них 3 % – дівчат, 7 % – хлопців (див. додаток В).

Розподіл відповідей респондентів на питання «*Чи легко вам здійснювати покупки, задовольняти потреби?*» дав наступні результати: 59 % – «так» (з них 33 % – дівчата і 26 % – хлопців), 41 % – «ні» (21% дівчата, 20 хлопці).

Стосовно питання «*Чи отримуєте ви медичну допомогу?*», відповіді розподілились наступним чином: «так» - 86% (66% дівчата, 20% хлопці), «ні» - 14% хлопців.

Розподіл відповідей респондентів на питання «*Чи отримуєте ви гуманітарну матеріальну підтримку?*» дав такі результати: «так» – 70 % респондентів (з них 47 % – дівчат і 23 % – хлопців); «ні» – 10 % (із них 2 % – дівчат і 8 % – хлопців); «ні, але потрібна» – 20 % (з них 12 % – дівчат і 8 % – хлопців) респондентів (див. додаток Г).

Респонденти, відповідаючи на питання «*Чи отримуєте ви психологічну підтримку?*» відповіли наступним чином: «так» 24%, з них всі дівчата; «ні» 13% (12% хлопці, 1% дівчата), «ні, але хотів би звернутись за підтримкою» - 63% (51% дівчата, 2% - хлопці).

На питання «*Бажаєте повернутись до України чи хотіли б залишитися назавжди в Польщі?*», відповіли «так, хотів (-ла) залишитись» - 16% (12% дівчата, 4% хлопці); «залишитись лише на період дії воєнного стану в Україні» - 62% - 32% дівчата, 30% хлопці); «ні, хочу повернутись і проживати в Україні» - 12% (6% дівчата і 6% хлопці) (див. додаток Д).

Таким чином, узагальнивши результати анкетного опитування, нами було встановлено, що більшість опитаних задоволена умовами проживання. Також переважна кількість респондентів хотіла б мати друзів серед однолітків. Стосовно задоволеності навчанням – більшість дітей відповіли позитивно, але варто зазначити що є і та частина, які при відповідях обрали варіант і зазначили що їх ображають.

Що стосується вивчення польської мови, то переважаюча більшість вподобала вивчення або вивчає мову, бо так потрібно.

Щодо відвідування позашкільних закладів (організації дозвілєвої діяльності дітей), то більшість не відвідують ніяких закладів.

Розподіл відповідей на питання щодо можливого спілкування з іншими дітьми-біженцями чи їх родинами вказав на відсутність спілкування та бажання встановлення соціальних зв'язків з іншими родинами.

Уважно вивчаючи питання щодо можливих випадків насильства, більшість зазначила що таких випадків не було. Однак є певна частина стала жертвою насильницьких дій або була свідком таких подій.

Стосовно здійснення покупок, відповіді розподілились неоднозначно, оскільки не значно переважаюча більшість робить покупки легко, а от стосовно психологічної підтримки, більшість її потребує. На що варто звернути окрему увагу.

На питання, які стосуються матеріального та гуманітарного забезпечення, то більшість опитаних зазначили, що отримують його, однак є і ті, хто не отримує такого забезпечення, але потребує його.

Що стосується надання медичної допомоги, то більшість респондентів отримують її. А от психологічної допомоги потребують загалом дівчатка.

Стосовно повернення в Україну, то більшість опитаних чекає завершення дій воєнного стану та бажають повернутись на рідну землю.

Отримані результати дозволили прийти до висновків, що у опитаних існує такий ряд проблем:

- недостатнє коло спілкування та бажання його розширити;

- наявні конфліктні ситуації та небажання відвідувати заклади освіти через це;

- труднощі із вивченням нової мови;

- бажання отримати гуманітарну та матеріальну допомогу;

- потреба у соціально-психологічному супроводі, безпосередньо психологічній підтримці.

З огляду на виявлені проблеми, необхідно розробити відповідний регламент дій стосовно можливих ефективних шляхів вирішення наявних проблем у дітей-біженців, що знаходяться у Республіці Польща.

2.2. Шляхи та способи вдосконалення соціальної підтримки українських дітей-біженців в Республіці Польща

Для подальшої роботи, ми залучили до взаємодії шкільного інспектора школи «Материнка» ім. Д. Павличка Ларису Вичівську. Спільно з нею, нами було проведено 5 тренінгових занять, які містили в собі елементи психологічної, соціальної та інформаційної допомоги, побудованої в стилі невимушеної неформальної бесіди. Тренінгові заняття проводились, базуючись на досвіді учасників та опираючись на психологічну терапію «рівний-рівному».

Участь в тренінгових заняттях взяли діти-біженці, які навчаються в цій школи та їх батьки. Тренінг містить 5 занять, загальною тривалістю 7,5 годин. Заняття проводились щодня, із розрахунку 1 заняття (по 1,5 години кожне) на день.

Як свідчать дані останнього рефлексуючого заняття, а саме результати опитування, учасників, які відвідували тренінгові заняття, після завершення роботи відбулись очікувані позитивні зміни. Зміни, які відмічають учасники, можна поділити на наступні групи:

- зміни, які відбулись із самими батьками: проявляються в усвідомленні своєї поведінки, зміна психологічного стану та саморегуляція;

- зміни, які відображають покращення взаємодії між батьками і дитиною:

проявляються у кращому розумінні один одного, підвищенню рівня взаємодовіри та взаємопідтримки, тощо;

- зміни, які відбулись із дітьми: проявляються у покращенні психологічного стану, позитивних змінах у взаєминах з однокласниками/однолітками.

Результати проведеного дослідження, висновки, яких ми дійшли, дають змогу стверджувати, що основними шляхами вдосконалення соціальної підтримки дітей-біженців:

- вдосконалення взаємодії соціального працівника/педагога/інспектора з державними структурами, відомствами та організаціями територіальної громади, де проживають діти-біженці з метою надання допомоги сім'ям у процесі їх життєдіяльності;

- оптимізація соціальної роботи з даною категорією дітей, яка передбачає: розробку конкретної програми взаємодії соціального працівника /педагога / інспектора з дитиною-біженцем;

- розробку спеціальних методик для детального вивчення проблем дітей-біженців та постійний їх моніторинг і супровід в процесі адаптації;

- створення інформаційної бази для профілактично-попереджувальної діяльності соціального працівника/соціального педагога/інспектора з родиною-біженцями щодо зміни соціально-культурних умов життя сім'ї, попередження конфліктних ситуацій, попередження розвитку різноманітних соціальних порушень та з метою сприяння адаптація до нових соціокультурних умов співіснування в новому суспільстві;

- організацію та проведення налагодження соціальної взаємодії для біженців з України, створення кола української діаспори за кордоном, з метою взаємопідтримки та збереження культурно-побутових традицій українського народу;

- створення активної взаємодії вчителів української та польської шкіл, з метою прискорення процесу адаптації дитини до нових умов;

- створення інформативної бази для біженців, де вони можуть отримати як гуманітарно-матеріальну допомогу, так і звернутись до соціального фахівця, з метою отримання різновиду соціальної підтримки;

- забезпечення залучення членів сімей-біженців до участі у громадському і культурному житті нового для них суспільства;

- моніторинг дотримання прав та обов'язків дітей-біженців в нових умовах проживання;

- створення напрямку соціальної підтримки, яка допомагає і сприяє пропрацюванню психічних травм, станів;

- створення кола інтересів, з метою вивчення і поглиблення знань польської мови та збереження української ідентичності шляхом підтримки українських традицій та звичаїв в межах родин-біженців;

- підготовка професійних кадрів, які б здійснювали соціальну роботу з сім'ями-біженцями, де основний аспект приділявся б дітям-біженцям, як основі майбутнього покоління України.

Загалом, проблема дітей-біженців потребує активного залучення їх найближчого оточення, тобто батьків/опікунів та постійного моніторингу стану адаптації дитини до нових умов.

Питання вивчення нової мови рекомендовано вивчати дітьми-біженцями а закладах освіти, поряд з носіями мови, задля швидшого та поглибленішого адаптування до особливостей вимоги та правописання.

Стосовно надання гуманітарної та матеріальної допомоги – бажаючих та тих, хто її потребує – дітей та їх батьків було направлено до координуючого штабу стосовно регуляції цього питання.

Бажаючі отримати психологічну підтримку та розширити коло спілкування, а також пропрацювати навички конструктивного виходу з конфлікту – були запрошені до проходження тренінгу. Також, конфліктні ситуації були пропрацьовані з кожною бажаючою дитиною відповідно до запиту проблеми.

Загалом, варто зазначити, що соціальний супровід дітей-біженців повинен реалізуватись не лише в координуючій та посередницькій діяльності соціального фахівця, а й носити характер безпосередньо психологічної підтримки та моніторингу стану та розвитку дітей-біженців в новому середовищі.

Висновки до другого розділу

Аналіз організаційно-методичних засад організації соціальної підтримки українських дітей-біженців в Республіці Польща дали змогу зробити наступні висновки.

Однією зі складових нашого дослідження було проведення анкетного опитування дітей підліткового віку (11-13 років). Це діти-біженці, які навчаються в 5-6 класах в школі «Материнка» ім. Д. Павличка. У процесі практичного дослідження нами було встановлено, що більшість опитаних задоволена умовами проживання, в достатній мірі забезпечені матеріальними та гуманітарними засобами, мають доступ до отримання медичної допомоги та до отримання освітніх послуг. Проте, існує низка проблем, серед яких респонденти виділили такі: недостатнє коло спілкування; наявність конфліктних ситуацій у закладах освіти; труднощі із вивченням мови; потреба у соціально-психологічному супроводі.

За результатами нашого дослідження нами були визначені шляхи та способи вдосконалення соціальної підтримки українських дітей-біженців в Республіці Польща. Серед них: рекомендації спілкуватися з носіями мови для швидшого її вивчення; спрямування до координуючого штабу стосовно надання гуманітарної та матеріальної допомоги; проведення психологічного тренінгу, індивідуальні бесіди та консультації тощо.

Загалом, варто зазначити, що соціальний супровід дітей-біженців повинен реалізуватись не лише в координуючій та посередницькій діяльності фахівця із соціальної роботи/соціального працівника, а й носити характер безпосередньо

психологічної підтримки та моніторингу стану та розвитку дітей-біженців в новому середовищі.

Волинський національний університет імені Лесі Українки

ВИСНОВКИ

Узагальнення теоретичних та практичних результатів дослідження дозволяють зробити наступні **висновки**:

1. Аналіз наукових пошуків різних вчених дозволив нам розкрити зміст базового поняття нашого дослідження. Так, зміст поняття «дитина-біженець» впливає із загального поняття «біженець», що означає особу, яка в результаті соціально-економічних або релігійно-етнічних приналежностей опинилась поза кордонами своєї країни. Відповідно, дитина-біженець – це дитина, яка вимушено залишила своє місце проживання і загалом кордони своєї країни здебільшого з одним із батьків та вимушена адаптуватись до нових умов життя в іншій країні.

Набувши статусу «біженця», громадяни та їх діти стикаються з низкою проблемних питань та труднощів, що має певний алгоритм вирішення та реалізується в процесі соціальної підтримки. Соціальна підтримка біженців, в свою чергу, – це комплекс заходів, методів та методик, покликаних сприяти покращенню якості життя в умовах, які є новими для людини.

2. В ході нашого дослідження нами було охарактеризовано особливості та основні положення соціальної підтримки дітей-біженців і визначено, що забезпечення дотримання норм та реалізації можливостей дітей-біженців, безпосередньо регулюють їхні батьки або опікуни чи особи, які тимчасово здійснюють цю функцію (вихователі, тощо), а безпосередньо соціальну підтримку здійснюють відповідні органи та організації.

Соціальна робота з дітьми-біженцями та їх родинами здійснюється за двома основними напрямками: 1) практична соціальна робота, що реалізовується у соціальному, соціально-психологічному, соціально-педагогічному, соціально-правовому, медико-соціальному, фінансовому, соціально-економічному, матеріальному, соціально-інформаційному аспектах; 2) організаційна робота, що являє собою організацію процесу роботи соціальної підтримки, розробку конкретних програм діяльності, тощо.

Головним завданням соціальної підтримки дітей-біженців є зведення до мінімуму тих негативних тенденцій та наслідків, які в собі несе еміграція.

Соціальна підтримка розглядається як комплекс заходів, спрямованих на соціально-психологічну підтримку та реабілітацію дітей, які постраждали у військових конфліктах, підтримку та адаптацію до дорослого життя дітей-сиріт - випускників дитячих будинків; підтримку осіб, які зазнали насильства; підтримку та адаптація дітей до нових умов проживання з обов'язковим врахуванням їх вікових, психічних та фізичних можливостей чи обмежень.

3. Одним із провідних завдань нашого дослідження було дослідити актуальні проблеми та проаналізувати специфіку й основні види, форми і методи соціальної підтримки українських дітей-біженців в зарубіжних країнах. Для вирішення цього завдання нами було проведене анкетне опитування дітей підліткового віку (11-13 років). Це діти-біженці, які навчаються в 5-6 класах в школі Материнка ім. Д. Павличка у м. Варшава.

У процесі практичного дослідження нами було встановлено, що більшість опитаних задоволена умовами проживання. Також переважна кількість респондентів хотіла б мати друзів серед однолітків. Стосовно задоволеності навчанням – більшість дітей відповіли позитивно, але варто зазначити що є і діти, які зазнають булінгу за національною ознакою. Більшість дітей не відвідує позашкільних закладів через мовний бар'єр та складнощі комунікації, що тягне за собою обмежене коло спілкування.

Аналіз результатів опитування також показав, що респонденти мають доступ до освітніх, медичних, соціальних послуг, здебільшого забезпечені найнеобхіднішими матеріальними та гуманітарними засобами, проте їм бракує психологічної підтримки та корекції

4. З огляду на виявлені проблеми, нами було розроблено регламент дій стосовно можливих ефективних шляхів вирішення наявних проблем у дітей-біженців, що знаходяться у Республіці Польща, серед яких:

- залучення дітей та їх найближчого оточення, тобто батьків/опікунів та постійного моніторингу стану адаптації дитини до нових умов;

- рекомендація дітям-біженцям вивчати мову в закладах освіти поряд з носіями мови, задля швидшого та глибшого адаптування до особливостей вимоги та правопису;

- спрямування до координуючого штабу стосовно регуляції цього питання щодо гуманітарної та матеріальної допомоги;

- психологічний тренінг для відпрацювання навички конструктивного виходу з конфлікту;

- пропрацювання ситуацій відповідно до запиту проблеми.

При виборі форм роботи з біженцями, найбільш доцільними, на нашу думку, є такі з них: індивідуальна робота, сімейне консультування, тренінги з розвитку життєвих навичок, групи взаємодопомоги і взаємопідтримки, психокорекційні групи, залучення до програм допомоги родин-біженців.

Загалом, варто зазначити, що соціальний супровід дітей-біженців повинен реалізуватись не лише в координуючій та посередницькій діяльності соціального працівника/фахівця із соціальної роботи, а й носити характер безпосередньо психологічної підтримки та моніторингу стану та розвитку дітей-біженців в новому середовищі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Алексєєнко Т. Ф. Проблема психотравми у розгортанні життєвих сценаріїв та професійної допомоги вимушеним переселенцям. *Сучасні проблеми обдарованості особистості*: матеріали 1 Міжнар. наук.-практ. конф., м. Умань, 20-21 травн. 2020 р. Умань: Візаві, 2020. С.11-16.
2. Беспалова О. І. Особливості визначення прав біженців в міжнародному законодавстві. *Здійснення та захист прав внутрішньо переміщених осіб* : матер. Міжнар. наук.-практ. конф., м. Ужгород, 20 квіт. 2017 р. Ужгород : ТОВ «РІК-У», 2017. С. 10-19.
3. Буткевич В. Г., Мицик В. В., Задорожній О. В. Міжнародне право. Основні галузі : підручник. Київ : Либідь, 2004. С. 196-201
4. Вимушені переселенці та приймаючі громади: уроки для ефективної суспільної адаптації й інтеграції : наук. доповідь / за ред. О. М. Балакіревої; НАН України, ДУ «Ін-т екон. та прогноз. НАН України». Київ, 2016. 140 с.
5. Вимушені переселенці: соціально-педагогічні проблеми і досвід підтримки: монографія / Алексєєнко Т. Ф., Гончар Л. В., Куниця Т. Ю., Бібік Д. Д. Кропивницький : Імекс-ЛТД, 2020. 240 с.
6. Григоренко І. О., Савельєва Н. М. Соціальна робота з внутрішньо переміщеними особами в сучасних умовах: навч. посіб. Полтава : ПНПУ, 2017. 100 с.
7. Європейський інвестиційний банк. Пакет солідарності допомагає Польщі інтегрувати українських біженців. *EIB*: веб-сайт. URL: <https://www.eib.org/en/stories/solidarity-package-ukraine> (дата звернення: 16.04.2024).
8. Женевська Конвенція про захист цивільного населення під час війни, від 12.08.1949, ратиф. Указом ПВР УРСР від 03.07.1954 URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_154 (дата звернення: 12.04.2024).
9. Захист прав внутрішньо переміщених осіб : моногр. / за заг. ред. : О. Я. Рогача; М. В. Савчина; М. В. Менджул. Ужгород : РІК-У, 2018. 268 с.

10. Карабін Т. О. Повноваження владних суб'єктів щодо забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб. *Здійснення та захист прав внутрішньо переміщених осіб* : матер. Міжнар. наук.-практ. конф., м. Ужгород, 20 квіт. 2017 р. Ужгород : ТОВ «РІК-У», 2021. С. 25-28.

11. Ковчина І. М. Сучасні технології соціальної роботи за рубежом : навч.-метод. посіб. / за заг. ред. А. Й. Капської. Київ, 2022. 95 с.

12. Козинець І. Г. Про співвідношення понять «біженці» та «особи, переміщені всередині країни». *Держава і право*. 2019. Вип. 45. С. 213-219.

13. Конвенція ООН про права дитини : ратиф. Постановою ВР № 789-ХІІ від 27.02.91. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021#Text (дата звернення: 15.04.2024).

14. Конвенція про статус біженців : приєднання Законом України № 2942-III (2942-14) від 10.01.2002. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_011#Text (дата звернення: 10.04.2024).

15. Конституція України : офіц. текст. Київ : КМ, 2015. 98 с.

16. Котляр О. І. Інститут захисту прав біженців у системі міжнародно-правового захисту прав людини. *Здійснення та захист прав внутрішньо переміщених осіб* : матер. Міжнар. наук.-практ. конф., м. Ужгород, 20 квіт. 2017 р. Ужгород : ТОВ «РІК-У», 2017. С. 46-54.

17. Лук'яненко Ж. В. Проблемні питання реалізації прав мешканців територій, що зазнали негативних наслідків конфлікту на сході України. *Проблеми захисту прав і свобод вимушених переселенців, а також інтересів громадян або держави на тимчасово окупованих територіях та в районах проведення антитерористичної операції* : матер. міжнар. круглого столу, м. Київ, 27 жовт. 2016 р. Київ : Нац. акад. прокуратури України, 2016. С. 26-37.

18. Лушпієнко Ю. Конституційно-правовий статус біженців та внутрішньо переміщених осіб в Україні. *Підприємництво, господарство і право*. 2017. № 2. URL: <http://pgr-journal.kiev.ua/archive/2017/2/37.pdf> (дата звернення: 15.04.2024).

19. Менджул М. В. Поняття «внутрішньо переміщена особа»:

порівняльний аналіз законодавства України та зарубіжних країн. *Порівняльно-аналітичне право*. 2016. № 4. С. 293-297.

20. Михайловський В. І. Місце омбудсмана в забезпечення адміністративно-правового статусу внутрішньо переміщених осіб. *Наук. вісник публічного та приватного права*. 2017. № 2. С. 162-165.

21. Мицик В. В. Права людини у міжнародному праві. Міжнародно-правові механізми захисту : підруч. для ВУЗів. Київ : Проміні, 2022. 722 с.

22. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права, ратиф. Указом Президії Верховної Ради Української РСР N 2148-VIII (2148-08) від 19.10.73. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043 (дата звернення: 15.04.2024).

23. Надрага В.І. Проблеми вимушеної внутрішньої міграції населення в контексті концепції суспільства ризику. *Український соціум*. 2019. № 1. С. 134–141.

24. Найда І. В. Удосконалення норм житлового законодавства щодо внутрішньо переміщених осіб в Україні. *Здійснення та захист прав внутрішньо переміщених осіб* : матер. Міжнар. наук.-практ. конф., м. Ужгород, 20 квіт. 2017 р. Ужгород : ТОВ «РІК-У», 2017. С. 96-105.

25. Питання соціального забезпечення громадян України, які переміщуються з тимчасово окупованої території та районів проведення антитерористичної операції : розпорядження Кабінету Міністрів України від 11 черв. 2019 р. № 588-р. URL : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/588-2014-p>. (дата звернення: 15.04.2024).

26. Підтримка ЄС інтеграції українських дітей і молоді в системи освіти держав-членів в умовах війни рф проти України: стратегічні орієнтири та успішні практики / Локшина О., Джурило А., Максименко О., Шпарик О. *Український педагогічний журнал*. 2022. № 3. С. 5-20.

27. Політика інтеграції українського суспільства у контексті викликів та загроз подій на Донбасі : нац. доп. / за ред. Е. М. Лібанової. Київ : НАН України, 2015. 363 с.

28. Про біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового

захисту : Закон України від 05 лип. 2012 р. № № 5076-VI. Дата оновлення: 03.08.2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3671-17#Text> (дата звернення: 15.04.2024).

29. Про охорону дитинства щодо реалізації міжнародної ініціативи «Громада, дружня до дітей та молоді!»: Закон України від 26.04.2001 № 2402-III. Дата оновлення: 05.10.2023. URL: https://kodeksy.com.ua/pro_ohoronu_ditinstva/statja-1.Htm (дата звернення: 15.04.2024).

30. Протокол щодо статусу біженців: приєднання від 10 бер. 2022 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_363 (дата звернення: 15.04.2024).

31. Психологічна допомога постраждалим внаслідок кризових травматичних подій / за ред. З.Г. Кісарчук. Київ : ТОВ «Видавництво ЛОГОС», 2019. 207 с.

32. Пікало А. О. Організаційно-функціональні основи публічного управління в сфері соціального захисту внутрішньо-переміщених осіб в Україні // Розвиток форм і методів сучасного менеджменту в умовах глобалізації: тези доповідей 9-ї наук.-практ. Інтернет-конф. (м.Дніпро, 20-21.11.2021): Том 2. Дніпро, 2021. С. 72-74.

33. Рабінович П. М. Права людини і громадянина у Конституції України (до інтерпретації вихідних конституційних положень) Харків : Право, 1997. 64 с.

34. Синчук М., Бурак В. Право соціального забезпечення в Україні : навч. посібник. Київ : Знання, 2006. С. 74-75.

35. Соціальний захист внутрішньо переміщених осіб / Міністерство соціальної політики України. URL: <https://www.msp.gov.ua/news/15904.html?PrintVersion> (дата звернення: 12.04.2024).

36. Соціально-педагогічна підтримка дітей та учнівської молоді : монографія / за заг. ред. Т. Ф. Алексеєнко. Київ : ТОВ «Задруга», 2017. 168 с.

37. Створимо безпечне середовище для навчання та адаптації дітей-

біженців : навч. метод. посіб. / упоряд. О. А. Возіянова та ін. Київ : ВГО “Розрада”, 2012. 130 с.

38. Форманюк В. І. Надання безоплатної вторинної правової допомоги в Україні. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2014. № 29 (2.2). С. 32-35.

39. Христова Г. О. Права людини внутрішньо переміщених осіб: зобов’язання держави та стандарти Ради Європи. *Проблеми захисту прав і свобод вимушених переселенців, а також інтересів громадян або держави на тимчасово окупованих територіях та в районах проведення антитерористичної операції* : матер. міжнар. круглого столу, м. Київ, 27 жовт. 2022 р. Київ : Нац. акад. прокуратури України, 2022.

40. Хуторський А. В. Ключові компетенції та освітні стандарти: Доповідь на відділенні філософії освіти та теорії педагогіки. Київ, 2002. URL: <http://www.eidos.ru/news/compet.htm>. (дата звернення: 17.04.2024).

41. Цінність життя підлітка: світоглядні орієнтири : монографія / за ред. В. М. Шахрай. Кропивницький : ТОВ «Імекс-ЛТД», 2019. 136с.

42. ЮНІСЕФ. Допомога дітям-біженцям з України у Польщі. *UNICEF Polska* : веб-сайт. URL: <https://www.unicef.org/poland/ukraine-response> (дата звернення: 16.04.2024)

43. Як польські школи приймають дітей-біженців з України. *Plan International*: веб-сайт. URL: <https://plan-international.org/how-polish-schools-are-welcoming-refugee-children-from-ukraine> (дата звернення: 11.04.2024).

44. CEI-supported Ukrainian educational hub opens in Poland. *CEI*: веб-сайт. URL: <https://www.cei.int/news/9399/cei-supported-ukrainian-educational-hub-opens-in-poland> (дата звернення: 10.04.2024).

45. Education survey reveals impact of war on Ukraine’s students. *UNICEF*: веб-сайт. URL: <https://www.unicef.org/child-protection> (дата звернення: 11.04.2024).

46. Fundacja EdTech Poland - polskie technologie, które zmieniają edukację. *Fundacja EdTech Poland*: веб-сайт. URL: <https://edtechpoland.pl/> (дата звернення:

10.04.2024).

47. Hermanova M., Andrlle J. Integration at first hand: reception, adaptation and integration in the Czech Republic from the perspective of refugees themselves. Prague: People in need. URL: https://www.cidob.org/en/publications/publication_series/project_paper/niem/integration_at_first_hand_reception_adaptation_and_integration_in_the_czech_republic_from_the_perspective_of_refugees_themselves (дата звернення: 16.04.2024).

48. Nowelizacja ustawy o pomocy obywatelom Ukrainy w związku z konfliktem zbrojnym na terytorium tego państwa. *Urząd do Spraw Cudzoziemców*: веб-сайт. URL : <https://www.gov.pl/web/udsc/nowelizacja-ustawy-o-pomocy-obywatelom-ukrainy-w-zwiazku-z-konfliktem-zbrojnym-na-terytorium-tego-panstwa> (дата звернення: 10.04.2024).

49. Poutvaara P., Panchenko T. Adaptation and integration strategies of refugees from Ukraine in Germany: between work and social help. URL: <https://www.ifo.de/en/project/2022-05-01/adaptation-and-integration-strategies-refugees-ukraine-germany-between-work-and> (дата звернення: 16.04.2024).

ДОДАТКИ

Додаток А

Анкета

«Актуальні проблеми дітей-біженців в Республіці Польща»

Інструкція

Уважно прочитайте запропоновані запитання. Відмітьте один або декілька варіантів відповідей, які найбільше підходять Вам. Якщо таких варіантів немає, то напишіть свій варіант відповіді в пункті «Ваш варіант».

Вкажіть Ваш вік _____

Вкажіть Вашу стать _____

1. Чи задоволені ви умовами в яких проживаєте?

а) так

б) ні

2. Чи маєте ви друзів серед однолітків?

а) так

б) ні

в) маю, але коло друзів дуже обмежене

5. Чи подобається вам навчатись в місцевій школі?

а) так

б) треба, тому і відвіую

в) ні

г) ні, бо мене не розуміють та (або) ображають

6. Вам подобається вивчати польську мову?

а) так

б) так, але поки це все ще складно

в) вивчаю, бо потрібно

г) ні

7. Окрім школи, ви відвідуєте якісь заклади позашкільної освіти ?

а) так

- б) ні
- в) ні, але хотілося б
- г) ні, не маю бажання

8. Чи спілкуєтесь ви з іншими дітьми-біженцями чи (або) родинами?

- а) так, у мене є українські друзі
- б) так, ми маємо родину (родини), з якими спілкуємось систематично
- в) ні
- г) ні, але хотілося б мати

9. Чи граплялись з вами випадки насильства або конфліктні ситуації?

- а) так
- б) ні
- в) зі мною особисто ні, але я був (-ла) свідком такої ситуації

10. Чи легко вам здійснювати покупки, задовольняти потреби?

- а) так
- б) ні

11. Чи отримуєте ви медичну допомогу?

- а) так
- б) ні
- в) ні, не знаю куди звернутись

12. Чи отримуєте ви гуманітарну матеріальну підтримку?

- а) так
- б) ні
- в) ні, але потрібна

13. Чи отримуєте ви психологічну підтримку?

- а) так
- б) ні
- в) ні, але хотів би звернутись за підтримкою

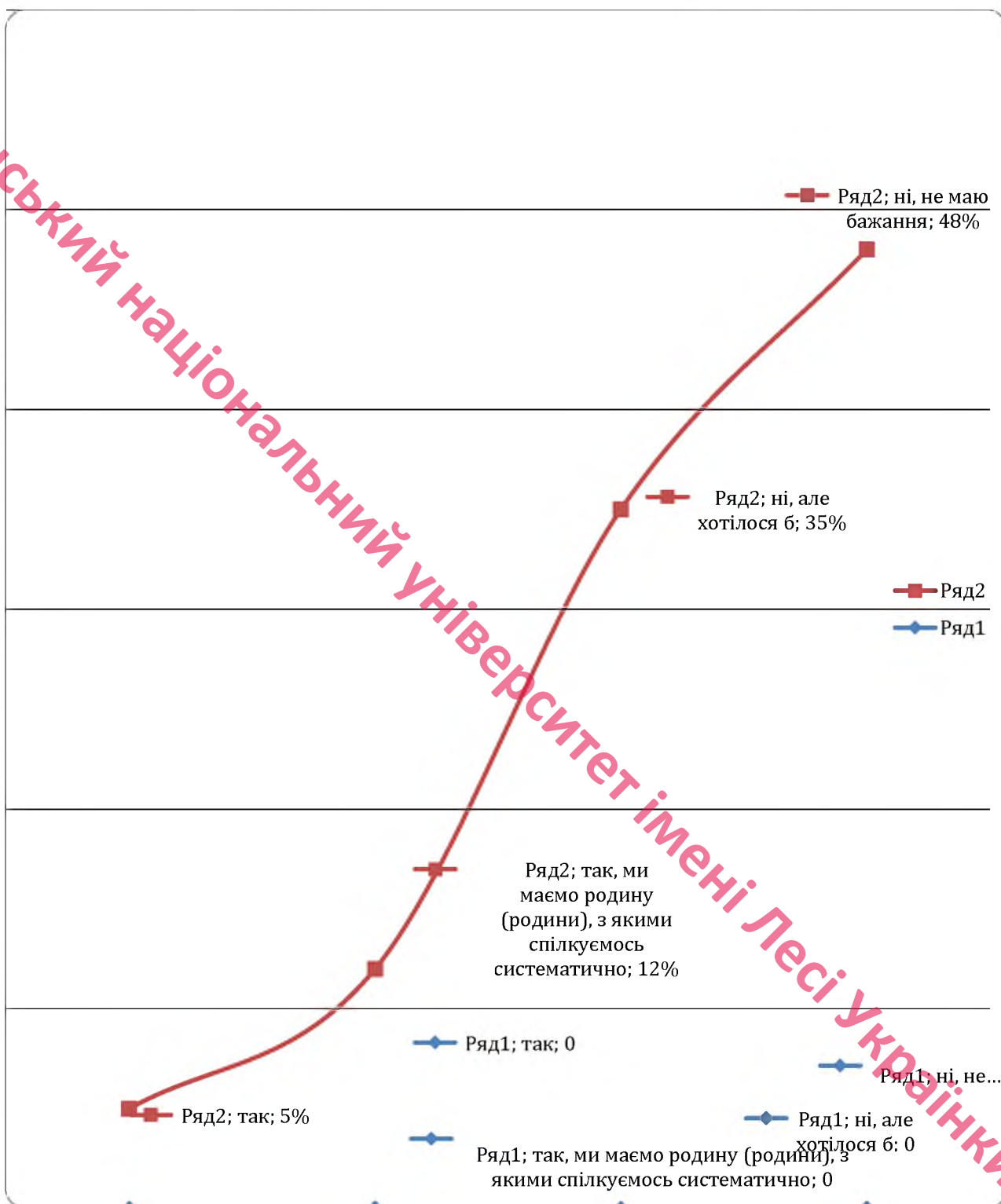
14. Бажаєте повернутись до України чи хотіли б залишитися назавжди в Польщі?

- а) так, хотів (-ла) залишитись
- б) залишитись лише на період дії воєнного стану в Україні
- в) ні, хочу повернутись і проживати в Україні.

Волинський національний університет імені Лесі Українки

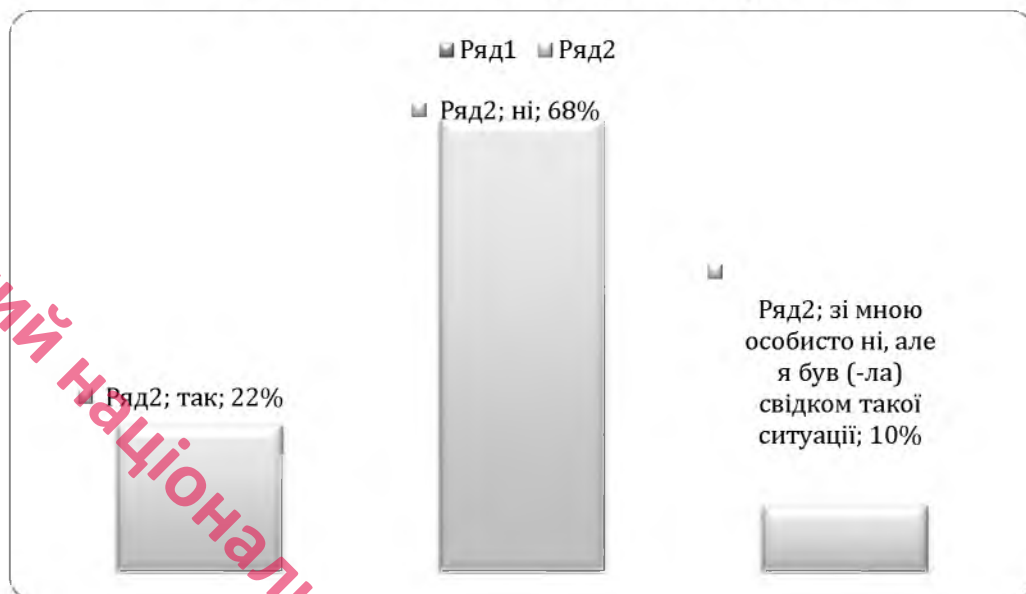
Додаток Б

Розподіл відповідей на питання «Окрім школи, ви відвідуєте якісь заклади позашкільної освіти?»

Додаток В

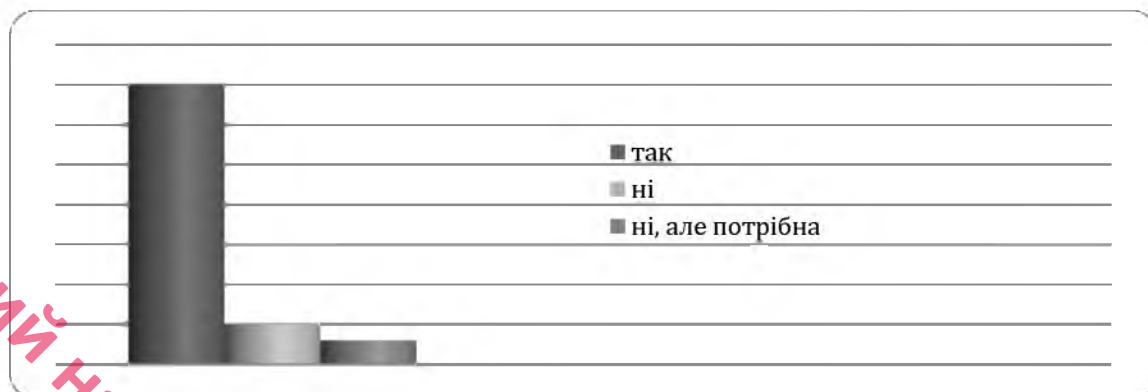
Розподіл відповідей на питання «Чи траплялись з вами випадки насильства або конфліктні ситуації?»

Волинський національний університет імені Лесі Українки

Додаток Г

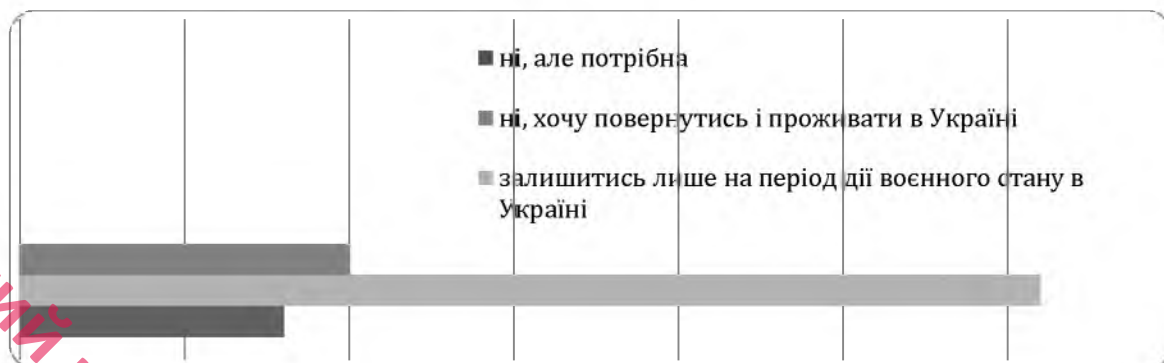
Розподіл відповідей респондентів на питання «Чи отримуєте ви гуманітарну матеріальну підтримку?»

Волинський національний університет імені Лесі Українки

Додаток Д

Розподіл відповідей на питання «Бажаєте повернутись до України чи хотіли б залишитися назавжди в Польщі?»

Волинський національний університет імені Лесі Українки